

Professor Əjdər Tağioğlu
Turan Araşdırma
Mərkəzi İB-nin sədri

əvvəli ötən saylarımızda

Arsaklı çarları tarixin ayrı-ayrı çağlarında Part imperiyasının müvəqqəti hərbi-inzibati

ərazisinə daxil edilmiş Ön Asiyanın qərb əyalətlərində və Ön Qafqazda ayrı-ayrı valilik bölgələri yaratdılar. Onlar Kiçik Asiyada Qalis (Qızıl İrmak) çayınadək olan vilayətləri əhatə edən birinci valiliyin mərkəzini İraqın şimalında yerləşən Ktezifonda, Ön Qafqaz Oğuz Albaniyasının qərb ərazilərinin bir hissəsindən (Ağrı dağı vadisindən) axıb keçən Araz çayının sol sahilindən Göyçə gölünün Qərb sahilinə, ölkənin cənubundan qədim Nəxçu elində Dərəşam qala şəhərindən Şimala Fasis (indiki Rion) çayının cənub sahillərində hüdüdlənən geniş əraziləri əhatə edən ikinci valiliyin mərkəzini Valarşapatda (bu şəhəri çar Vologez/Valarşa (m.s.117-140) öz şərəfinə saldırmışdı), Göyçə gölünün Şərqi-dən Alban də-nizinin ləpəddöyən arasında yerləşmiş vilayətləri - Cənubdan qədim Kas-piana ("kaspilər" oğuzların nəsil qollarından biridir) ölkəsindən Dərbənd daxil olmaqla, qədim Azərbaycan torpaqlarının şimal sərhədlərini əhatə edən üçüncü valiliyin mərkəzini Part şəhərində (M.Xorenatsidə "Partav", ərəb mənbələrində "Bər-də") yerləşdirmişlər.

Qeyd edək ki, II Mitradat (m.ö.123-88) imperiyanın adını Ön Qafqazda tarixə çevirmək üçün "Part" namında böyük vilayət şəhərini saldırmış, onun tərkibində indiki Qarabağ torpaqlarını əhatə edən coğrafiyada imperiyanın banisi Başbuğ Arsaqın şərəfinə "Arsak" adında ərazi bölgəsini yaratmışdır. Bu tarixi hadisə bu gün ermənilərin Kremlin təhriki ilə qaldırdıqları saxta "erməni Artsax"ı hay-küyündən təxminən iki min 150 il əvvəl baş vermişdir. Tarix bu dövrdə nə "hay", nə də "armyan" adında əhali tanımırdı. Bu gerçək həqiqətə baxmayaraq, başqa soydaşları kimi, N.Adons da tarixən yaradılənçə vəziyyətində yaşamış babalarını uydurma "armyan arsaklıları" adı ilə süni şəkildə ümumtürk tarixini 475 illik Part imperiya epoxasına şəriklətməyə çalışır. O, yazır: "Fəradada qədr (Part çarlığına işarə edir. - Ə.T.) Böyük Armeniyanı təşkil edən torpaqların sahibi armyan arsaklıları idi. Roma və Persiya arasında mübarizə də ancaq

Böyük Armeniya uğrunda gedirdi." Erməni tarixçilərinin iddia etdikləri "Böyük Armeniya" anlamının real tarixi əsası yoxdur. Bu mifik uydurmanı kilsə üç türk dövlətinin (Bianini, Arme, Part) gerçək tarixindən bəhs edən milloji və filoloji materiallar əsasında anonim keşiş Moisey Xorenatsinin adına tərtib etdiyi "tarix" kitabında səsləndirmişdir. Bu barədə bir qədər əvvəldə danışdıq.

Etnokökü bu günə kimi elmə məlum olmayan babalarının guya Anadolu torpaqlarından m.ö.V əsrdə Ön Qafqazda "Arsak vadisi"ne "gəlmələrini" iddia edərək "güman"dan başqa Manuk Abeqyanın əlində hər hansı yazılı mötəbər mənbə, yaxud arxeoloji, antropoloji və linqvistik maddi-mədəniyyət nümunələri yoxdur, ola da bilməz. Ancaq erməni alimi

Qaradağından, Türkiyədən və başqa yerlərdən gətirilib yerləşdirilmiş köçkün ermənilər idi." Bu da "ermənilərin Qarabağ kəndlərində "nəslən sosial palentologiyasının olmaması"na gətirib çıxarmışdı." N.Emin "Qarabağın heç zaman erməni mədəniyyətinin mərkəzinə çevrilməməsinin" səbəbini də bu tarixi amildə görürdü.

Təsadüfi deyildir ki, erməni ar-

etdikləri qədim Oğuz türklərinin torpaqlarına siz hansı haqla sahib çıxırsınız? Demirlər və deməyəcəklər də! Çünki güc xristiandadır, torpağı yağmalanan, qanı axıdılan türkdür, müsəlmandır. Ancaq unudurlar ki, qoca dünya çox imperiyalar yola salmışdır. Buynuzsuz qoçun buynuzlu qoçdan alacağı divanı unudurlar cahildirlər, nadandirlər! Son nümunə Hitler fa-

Hayların On Qafqazda rus imperiya tarixi

"Arsak/Artsax" toponiminin etnomənsubiyyəti

N.Adons aşağıdakı cümlədə fikrini bir qədər də dəqiq ifadə etməyə çalışır. O, yazır: "387-ci ildə baş verən mübahisənin və bölüşdürmənin predmeti məhz Arsaklıların torpaqları idi." Mötəbər mənbələrdən məlumdur ki, N.Adonsun nişan verdiyi tarixin "387-ci ildən" 163 il əvvəl (Ərdəşir Papakan 225-ci ildə Part imperiyasının Yekbatanda (Həmədanda) yerləşən mərkəzini işğal etdi, Pers-Sasani sülaləsinin əsasını qoydu) Arsaklıların Ön Asiyada olan hakimiyyətlərinə son qoyulmuşdur. Bununla da Part imperiyasının 300 ildən artıq bir dövrdə hərbi-inzibati ərazisinə müvəqqəti daxil edilmiş Ön Asiyanın qərb torpaqları Pers-Sasani sülaləsinin işğal dairəsinə daxil edilmişdir. Bu torpaqların qədim sahibləri nə Arsaklı-türk sülaləsi, nə də Sasani-

gözəl bilirdi ki, rusların 1828-ci ildə beş ölkədən toplayıb gətirdikləri yaradılənçə babalarının tarixini, əsassız torpaq iddiası ilə əlaqədar, Azərbaycan türklərinin qədim Ön Qafqaz torpaqlarına m.ö. V əsrdən bağlamağa çalışır. Bu, erməni şizofreniyasıdır, erməni alimlərinə kilsədən gələn əcdad xəstəliyidir! Əgər bu iddia şizofreniya xəstəliyinin nəticəsi olmasaydı, şübhəsiz, Manuk Abeqyan xalqların tarixinə ayıq və sağlam ağılla yanaşardı və o zaman başa düşərdi ki, m.ö.V əsrdə tarix səhnəsində nə Part imperiyasının banisi Başbuğ Arsaq, nə də onun Arsaklı çar sülaləsi var idi, nə də ki, Azərbaycan türklərinin qədim coğrafi ərazisində "Arsaklı vadisi" anlayışı.

Bütün bu tarixi həqiqətlərə baxmayaraq, işğalçı rus imperiyası XIX əsrin əvvəllərindən başlayaraq, köçkün erməniləri "qədim yerli əhali" etmək məqsədilə "Türksüz Ön Qafqaz" ideoloji ölüm konveyeri yaratdı. İmperiya Azərbaycan türklərinin Ata tarixini zaman-zaman günahtsız, havadarsız insanların qanı ilə örtməyə, görünməz etməyə çalışdı. Ancaq tarix tarixiliyində qaldı!

Bu baxımdan Kremlin daşnak-bolşevik ünsürlərinin xüsusi göstərişi ilə "erməni Dağlıq Qarabağı" tarixi yazmaq üçün Qarabağa gəlmiş görkəmli alim İ.Petruşevskinin rəhbərliyi altında geniş iş aparən ekspedisiyanın rəyi maraqlıdır. İ.Petruşevski 1930-cu ildə yazırdı ki, Dağlıq Qarabağın ayrı-ayrı kəndlərində yaşayan erməni ailələrinin babalarının bir qismi XVII əsrin II yarısından başlayaraq, Cənubi Azərbaycanın Qaradağ mahalından günümüzə iş üçün zaman-zaman gəlib yerləşmiş rəncbərldirlər. Onların ikinci qismi 1860-cı ildə rus imperatorluğu tərəfindən yene də Qaradağ mahalından kütləvi köçürülmə gətirilmiş və Qarabağda məskunlaşdırılmışdı.

N.Emin də hadisə ilə bağlı eyni fikirdədir. O, yazırdı: "Qarabağ kəndlərinin xeyli hissəsinə Persid

xeoloqu S.Ter-Avetisyan da Qarabağın qədim Albaniyanın bir hissəsi olduğunu yazırdı. Maraqlıdır ki, o, eyni zamanda, II Mitradatın inşa etdirdiyi Part (Partav/Bərdə) şəhərini Albaniyanın mərkəzi olduğunu da qeyd edirdi.

Erməni tarixçisi N.Adons da qarşısında dayanan təkzibedilməz

şist almaniyasının faciəli taleyi hər kəsə tarixi nümunə olmalıdır!!!

"Arsak" toponimi ilə əlaqədar qısaca dediklərimizə nəticə olaraq söyləmək ki, rusların himayəsi altında babalarının Ön Qafqazda "qədim yerli əhali" kimi qələmə verməyə çalışılan cahil və nadan erməni tarixçilərinin əsassız iddialarını təkzib edən tarixi dəlillər kifayət qədərdir.

N.O.Emin:
"Qarabağ heç zaman erməni mədəniyyətinin mərkəzinə çevrilməmişdir."

maddi sübutlardan yan keçə bilmir, Dağlıq Qarabağ tarixi ilə bağlı həqiqəti etiraf etməyə məcbur olur: "Artsax həmişə erməni nüfuz dairəsindən kənarında olmuşdur."

Tarix bu qədər aydın olduğu halda, etnokökü bu günə kimi elmə məlum olmayan, ümumtürk tarixinin 475 illik Part epoxasının imperiya banisi şanlı babamız Başbuğ Arsaqın adını yaşadan "Arsak" toponiminin mənəsini, tarixi kökünü bilməyə-bilməyə cəfəng, savadsız bəyanatlarla haray-həşir salan; "klassik həyasızlar"a - erməni başçılarına beynəlxalq ictimaiyyət demir ki, Qarabağı qan çanağına çevirən rusların işğal

N.Adons:
"Artsax həmişə erməni nüfuz dairəsindən kənarında olmuşdur."

Pers sülaləsi idi. N.Adonsun qeyd etdiyi tarixin 387-ci ildə Roma və Persiya arasında gedən qanlı döyüşlər Fəratın (Fratın) yuxarı axarında yerləşən Artaksinin banisi olduğu 200 illik "Arme çarlığı"na aid torpaqlar uğrunda gedirdi. Ölkənin qədim yerli əhalisi Azərbaycan türklərinin Anamayasında iştirak etmiş Mar tayfaları idilər.

Deyilənlərdən aydın olur ki, erməni kilsəsinin və onun tarixçi varislərinin tarixin tanımadığı hay (armyan) babalarını uydurma "armyan arsaklıları" ("erməni arşakuniləri") adı ilə Part imperiyasının banisi Başbuğ Arsaqın çar sülaləsinə bağlamaları erməni xalqının özü qədər saxtadırlar. Bu baxımdan Manuk Abeqyanın adını çəkdiyi "Arsak vadisi" iddiası ilə 1828-ci ildə rusların gətirib Azərbaycan türklərinin torpaqlarına yerləşdirdikləri yaradılənçə babalarının Ön Qafqaz tarixini süni şəkildə qədimlərə atır. O, yazır: "Güman ki, ermənilər m.ö.V əsrdə Taron istiqamətində Şimala hərəkət etmiş və Arsaq vadisinə gəlmişlər."

Paşinyan özünə katib və müşavir təyin etdi

Ermənistan Baş naziri Nikol Paşinyan mətbuat katibi vəzifəsinə Mane Gevorkyanı gətirib.

Bu məlumatı Ermənistan mətbuatı yayıb.

Paşinyanın həmçinin Ədliyyə nazirinin müavini Anna Vardapetyanı özünə müşavir edib.

Qeyd edək ki, Paşinyanın mətbuat katibi bundan öncə Levon Ter-Petrosyana yaxınlığı ilə seçilən Vladimir Karapetyan olub.

